

La vil·la romana de Can Terrés (la Garriga) –Vallès Oriental–

A. Pàmies i J. Pardo

Aquesta comunicació té per objecte donar constància del paper destacat que té el jaciment de Can Terrés (la Garriga) en el context de la romanització del Vallès Oriental. Les notícies antigues i les primeres intervencions no han documentat pas el paper estratègic d'aquest jaciment per entendre el poblament rural d'aquest sector.

A la llum dels resultats obtinguts amb motiu dels treballs de delimitació del jaciment, l'estiu del 1983 (amb la col·laboració del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya), pensem que és necessari de donar a conèixer les noves dades d'aquesta vil·la romana, i les possibilitats que pot oferir en el camp de la difusió cultural, tan important a l'hora de completar els requeriments per a intervenir en un jaciment arqueològic.

La vil·la romana de Can Terrés és un dels jaciments més importants del Vallès Oriental, tant per les seves restes arquitectòniques com pel material arqueològic que pot proporcionar. És un dels jaciments que poden aportar més dades sobre les *villae* d'aquest sector de Catalunya i el seu paper en l'explotació i l'organització del paisatge.

El jaciment es localitza al terme municipal de la Garriga (Vallès Oriental), a la banda est de la carretera N-152, km 36,100. Es troba en un camp de conreu, el qual fins a la Guerra Civil havia estat part d'un bosc d'alzines, famós per la seva exuberància. Aquest alzinar va protegir durant molt temps les estructures del jaciment. La tallada dels arbres per convertir la zona en camps de conreu va ésser la causa de la destrucció d'estructures arquitectòniques que s'havien conservat en la major part.

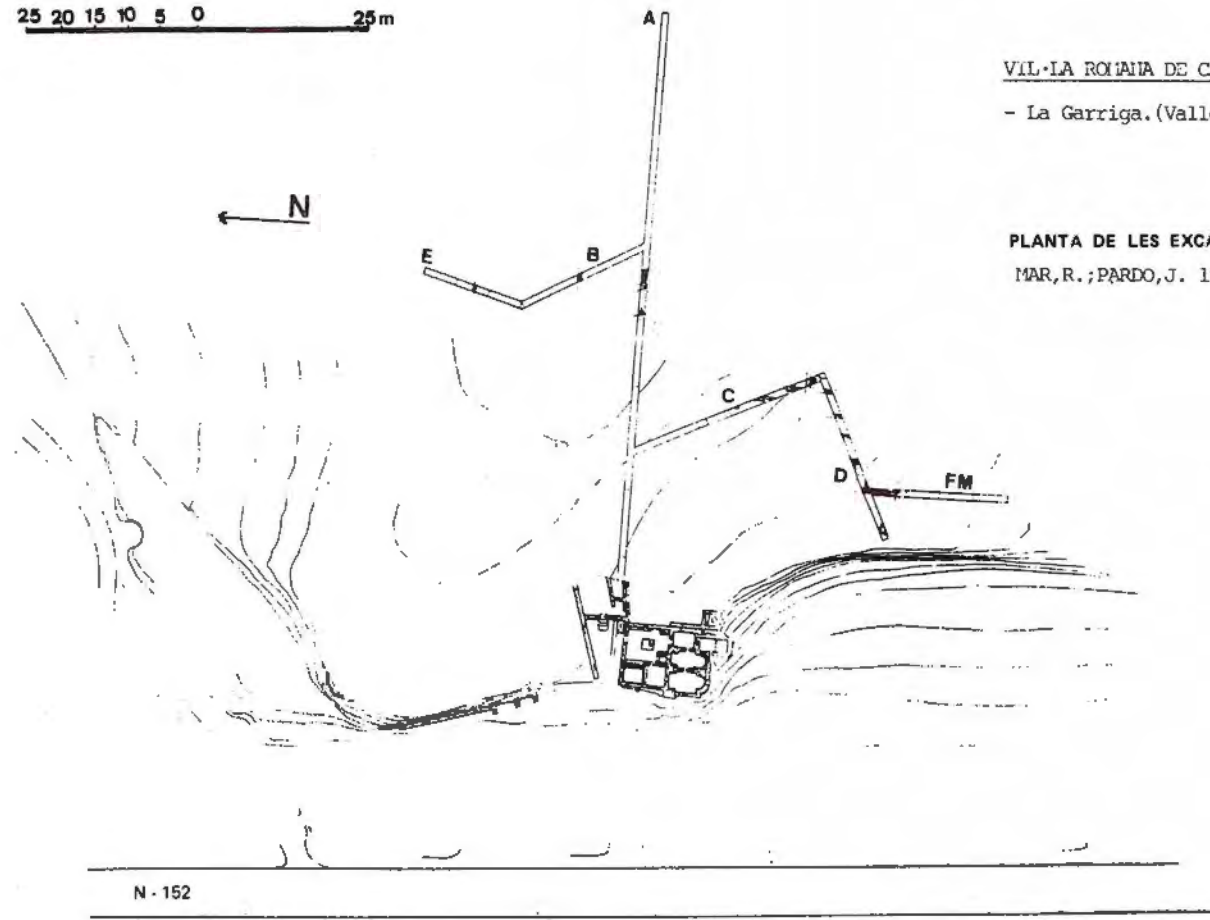
El jaciment es troba a la riba esquerra del Congost, i s'estén per una zona de dipòsits argilencs molt aptes per a l'agricultura. La zona és una de les més fèrtils del Vallès. El conreu de vinya, blat, ametller, avellaner i olivera s'ha perllongat fins als nostres dies.

Aquesta vil·la romana es troba en una zona densament poblada en època antiga. La troballa de material ceràmic romà en superfície és molt freqüent. D'altra banda, hi ha un

25 20 15 10 5 0 25m

VIL·LA ROMANA DE CAN TERRÉS
- La Garriga. (Vallès Oriental).

PLANTA DE LES EXCAVACIONS
MAR, R.; PARDO, J. 1983.

N - 152

FIGURA 1. Vil·la romana de Can Terrés. La Garriga (Vallès Oriental). Planta de les excavacions: R. Mar i J. Pardo, 1983.

important nombre d'establiments, coneguts únicament per la prospecció, testimoni d'un paisatge rural molt parcel·lat des d'època romana.¹

Can Terrés es troba situada al costat de la via romana que uneix la Depressió Prelitoral amb la part meridional de la comarca d'Osona.² Indubtablement, hi ha una relació directa entre aquest establiment i el camí del Congost, testimoni del qual la capella de Santa Maria del Camí és una mostra. Aquesta capella es troba integrada en el Mas Terrés, casa de pagès que dona nom a aquestes terres, i que, d'alguna forma, representa la perdurabilitat de l'activitat agrícola d'unes terres molt fèrtils.³ L'esmentada via segueix de forma paral·lela la riba esquerra del Congost, i és precisament al llarg de la via on localitzem els jaciments més importants amb restes d'estructures arquitectòniques, i cruïlles d'antics camins secundaris que van donant fermesa al coneixement d'un territori parcel·lat des d'època molt antiga, com és el de la vil·la romana de Can Martí, un exemple interessant de poblament d'un dels establiments republicans més vells del Vallès Oriental. Aquest jaciment conserva l'estructura típica d'una vil·la itàlica republicana, amb mostres d'*opus tessellatum* i *opus signinum*, i restes d'estucs i motlures del primer estil pompeïà. Aquesta vil·la va ésser objecte d'una intervenció de document i d'un estudi⁴ que properament serà publicat. La cronologia d'aquest jaciment se situa en l'interval de finals del segle II aC i un moment anterior a la introducció de les terres sigil·lades aretines.

Can Terrés, amb una cronologia fundacional més tardana (mitjan segle I aC), té, d'altra banda, una perdurabilitat que situem més enllà del segle v dC. L'excavació en extensió del jaciment i l'estudi corresponent del material resseguiran en el seu moment la perdurabilitat de la vil·la. Però és clara la relació que hi ha entre aquesta important vil·la i l'ocupació d'època alt medieval, i el procés de repoblament dels segles IX-X. Aquesta unitat estructural formada per un jaciment amb perdurabilitat fins a l'època paleocristiana, romànica amb una capella on es localitzà la sepultura de Xixil·lo, la filla de Guifré el Pelós, amb una inscripció que reaprofitava un *pluteus*⁵ paleocristià, i la perdurabilitat del nucli d'explotació amb l'assentament annex a la capella, Can Terrés, avancen dades del paper singular que aquest important jaciment ha tingut al llarg del procés de configuració del paisatge d'aquest sector del Vallès.

D'altra banda, és molt interessant el conjunt de les cronologies dels jaciments de la rodalia. En certa mesura, i a partir de les dades de què disposem, la major part dels altres assentaments romans no perduren més enllà dels segles III-IV, mentre que la vil·la de Can Terrés presenta ampliacions, reconversions i una forta activitat i riquesa material a partir

1. J. ESTRADA I GARRIGA, *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*, Granollers, 1955; J. ESTRADA I GARRIGA i L. VILLARONGA, *La "Lauro" monetar y el hallazgo de Cánoves (Barcelona)*, Barcelona, 1967; A. BACARIA, L. GARCÍA i J. PARDO, «Carta Arqueològica del Vallès Oriental».

2. J. ESTRADA I GARRIGA, *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*, Barcelona, 1969; M. MAYER i I. RODÀ, *La Romanització al Vallès segons l'Epigrafia*, Sabadell, 1984.

3. A. GALLARDO, *Del Mogent al Pla de la Calma*, Barcelona, 1938, p. 29.

4. X. AQUILUÉ i J. PARDO, «La vil·la romana de Can Martí (Samalús, Vallès Oriental)», *Cypselia* [Girona], VIII (1990), p. 87-100.

5. A. GALLARDO, *op. cit.*, p. 29.

d'aquest moment. Dóna la impressió de trobar-nos davant d'un canvi en l'organització del paisatge i dels centres d'articulació econòmica.

Per tot això, volem manifestar la importància que té el jaciment, i la quantitat de dades sobre la romanització que podria aportar-ne l'estudi en extensió.⁶

HISTÒRIA DE LES INTERVENCIIONS

El jaciment és documentat des de finals del segle XIX. Hi ha notícies que en aquell moment es conservaven encara importants estructures a l'aire lliure, sota l'espès alzinar. D'aquell moment són les troballes que hom pot veure al Museu Episcopal de Vic i a la Fundació Maurí de la Garriga. En poder d'excavadors clandestins també hi ha nombrosos materials, entre els quals destaquen fragments d'escultures de bronze i de marbre, elements esculturals, monedes i objectes de joieria, restes d'estucs i pintures, i elements ceràmics de cronologia diversa.

A finals dels anys trenta va ésser tallat part del bosc d'alzines que protegia les restes, per tal de rompre les terres. A partir d'aquell moment relativament recent, s'inicià el període d'espoliació arqueològica més fort.

Ricard Pascual dirigí les campanyes oficials d'excavació al llarg dels anys setanta. Aquestes intervencions descobriren un conjunt d'àmbits pertanyents als banys de la vil·la, situats a l'extrem sud-oest, a la part més baixa de l'indret, just arran de la carretera N-152-B.

En diversos moments, es realitzaren excavacions clandestines a la part superior, on més tard hem localitzat els àmbits de magatzem i de residència, en els quals (segons informacions directes) es van detectar nivells estratigràfics amb restes de murs de més de dos metres amb material arqueològic.

Després de les campanyes d'excavació de la zona dels banys, les estructures a l'aire lliure van entrar en un procés de degradació.

L'anàlisi del poblament romà de la comarca, el coneixement de la resta de jaciments, les característiques específiques de la vil·la de Can Terrés, la seva situació geogràfica relacionada amb la via del Congost, així com el context arqueològic dels jaciments immediats i el fet que ja havia estat excavada anteriorment, van recolzar la proposta de situar Can Terrés com a punt central d'un programa d'estudi del poblament rural d'aquesta comarca, i així disposar de la documentació necessària per poder gestionar la conservació de tot el jaciment.

El programa planteja dues fases. La primera, desenvolupada l'estiu del 1983, va consistir en una intervenció per tal de delimitar el jaciment, i d'aquesta forma disposar de la documentació necessària per poder plantejar una excavació en extensió de tot el conjunt, i un programa de protecció de les restes a l'aire lliure.

6. A. ARIZABALAGA, J. PARDO i J. PICOLA, *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*, Barcelona, 1984.

La campanya del 1983 va consistir en la delimitació dels extrems nord, est i sud del jaciment.⁷ Per no destruir la estratigrafia, hom va obrir un seguit de trinxeres (vegeu planta) sense excavar cap nivell arqueològic antic. Únicament es va procedir a extreure el nivell de terres de conreu, sota el qual apareixen nivells arqueològics molt rics, murs i paviments que van ésser documentats.

D'aquesta forma, es delimità un jaciment de més de 3.500 m² de superfície construïda, al qual cal afegir restes d'un aqüeducte petit i diversos forns.

L'estudi dels murs i dels paviments localitzats permet distingir dues angulacions distintes, probablement corresponents a dues fases diferents. A la part central i més meridional del camp, va aparèixer sota el nivell de conreu una trama de murs que correspondria, d'acord amb el material ceràmic (major concentració de ceràmiques fines i de taula), i les dimensions i les distribucions dels espais que delimiten, a la zona residencial de la casa.

L'angulació d'aquests murs és la mateixa que la de les estructures de la zona de banys, situada a continuació, a la banda de ponent.

A la part septentrional del camp van aparèixer un enllaç de murs i un paviment amb una angulació distinta al suposat àmbit residencial, que coincidia amb l'angulació de les estructures tardanes annexes als banys, les quals delimiten una estructura arquitectònica amb un mur de contenció amb cinc contraforts. D'acord amb la situació en relació amb la resta d'estructures detectades, aquestes construccions semblen correspondre a una segona fase d'ampliació, probablement d'àmbits de treball i de magatzem, localitzats al nord de les dependències principals de la casa.

L'excavació en extensió i el registre adequat podran precisar, en el seu moment, la cronologia i la funció d'aquestes estructures.

Malgrat que no es va excavar cap estructura o nivell arqueològic intacte (únicament es procedí a la neteja i la documentació tant d'estructures com d'elements), les 69 tones de terres de conreu que es van remoure van aportar 5.422 fragments ceràmics. L'estudi d'aquests fragments permet fixar d'avançada una cronologia d'ocupació situada entre mitjan segle I aC i un final més indefinit, però que segurament perdurà més enllà del segle v dC.

A més del conjunt de materials ceràmics i elements constructius, terrisses de producció local i de tradició indígena i de la multitud de materials diversos informes o inclassificables, del material recollit, cal donar constància d'un resum dels tipus i les formes més presents als nivells de conreu, els quals són, en certa manera, un paràmetre inicial per determinar amb precisió la naturalesa dels complexos ceràmics del jaciment, i llur cronologia corresponent.

- Materials de tradició indígena del segle I aC
- Fragments informes d'àmfora itàlica
- Fragments informes de campaniana B

7. J. PARDO, *La vil·la romana de Can Terrés (la Garriga)*, Museu de Granollers, 1984.

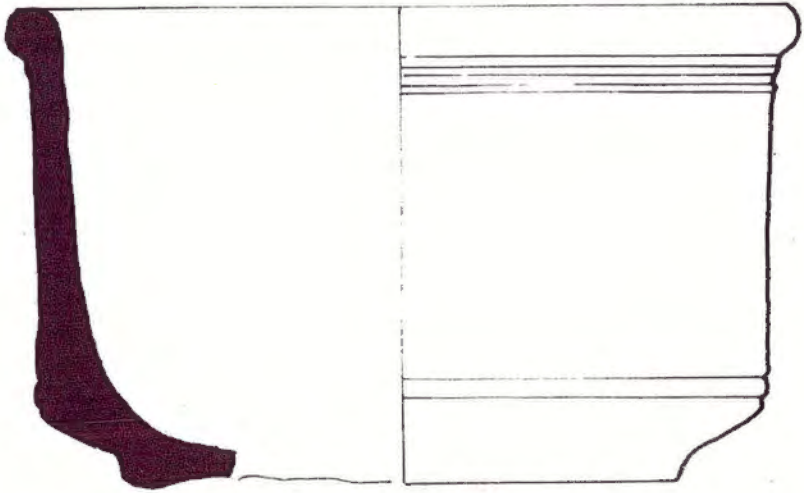

FIGURA 2. Ceràmica coríntia (s. III-IV dC). T.S. coríntia. (Spitzer, 1942) Ø 102 mm

FIGURA 3. Can Terrés (la Garriga)

- T. s. aretina: (Goudineau 27)
- T. s. sud-gàl·lica: (Drag, 24/25; 18/31; 37)
- T. s. hispànica: (Mezquíriz 4, 5, 16)
- T. s. africana A (Hayes 5; 14; 14/17; 23; 23 b; 61; 68; 70; 78; 147; 196; 197)
- T. s. africana C
- T. s. africana D
- T. s. coríntia. 1/2 vas (Spitzer, 1942)
- T. s. gris paleocristiana

A part de la delimitació del jaciment, es va desenvolupar un treball planimètric per documentar les restes exhumades al llarg de les intervencions anteriors. Aquests treballs es van realitzar amb la col·laboració de Ricardo Mar Medina.

A l'extrem de ponent de la vil·la, hom situa les dependències dels banys anteriorment excavats per R. Pascual,⁸ dels quals van publicar un croquis. Amb motiu de la intervenció del 1983, ens vam proposar documentar amb exactitud aquestes estructures que s'articulaven amb els nous murs localitzats al camp superior.

ELS BANYS

Una escala construïda amb bases reaprofitades de premsa dóna accés a un àmbit d'entrada, des del qual s'accedeix a l'*apodyterium-frigidarium*. Aquest àmbit presenta un mínim de tres fases distintes de remodelació, en les quals s'utilitzà, posteriorment s'amortitzà i es resituà una petita piscina central d'*opus signinum* amb lleixes de marbre. Aquesta estança té un banc d'obra, i empremtes d'elements espoliats (probablement marbres). El lateral oest dóna accés a la piscina d'aigua freda d'*opus signinum* amb graons paral·lels al mur de ponent. També des d'aquest primer àmbit hom podia passar al *tepidarium*, el qual en una primera fase disposava d'una piscina d'aigua tèbia. Primitivament també es podia accedir a un *caldarium*, sota el qual R. Pascual situava el forn.⁹

El *tepidarium* comunica amb dos *caldaria* de planta absidal situats l'un al costat de l'altre. Tots els àmbits que disposaven d'*hypocaustum* han perdut els paviments antics.

A l'*apodyterium* es conserven restes de pintura mural, amb un sòcol inferior vermellós i un fons blau.

Al límit de ponent d'aquesta zona dels banys es localitzen les restes de dues piscines o cisternes seccionades des d'època antiga.

Al costat de llevant del *tepidarium*, i en un nivell superior, es localitza una cisterna amb diferents nivells sobreposats de pavimentació d'*opus testaceum*, on es pot observar una empremta rectangular situada de forma paral·lela a un dels murs, que podria haver

8. R. PASCUAL, «Las termas de Can Tarrés (la Garriga)», *Inf. Arq.* [Barcelona], 25 (1977), p. 207-208.

9. R. PASCUAL, *op. cit.*, p. 208.

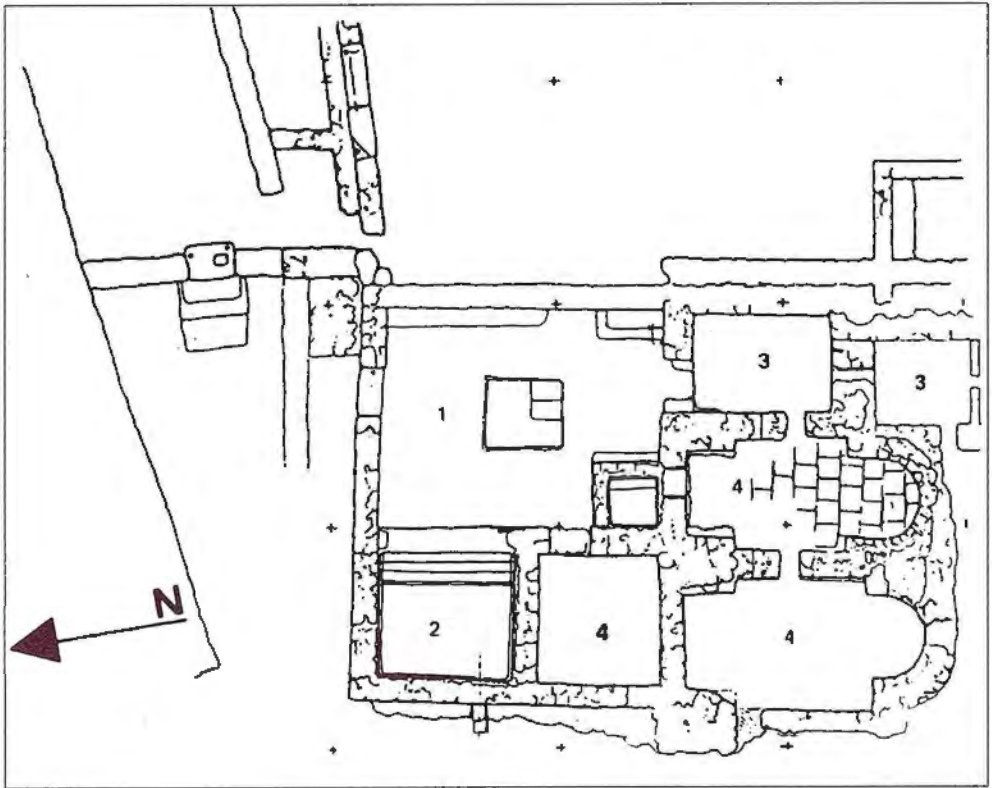

FIGURA 4. Els banys de la vil·la romana de Can Terrés. (La Garriga, R. Mar i J. Pardo, 1983).
1. *Apodyterium - Frigidarium*; 2. *Piscina del frigidarium*; 3. *Tepidarium*; 4. *Caldarium*.

estat ocupada per una base d'una petita premsa. El paviment d'aquest àmbit té una depressió central amb una cassoleta per recollir líquid.

Entre la zona dels banys i el camp superior on s'efectuaren les trinxeres es localitzen estructures de diversos patis, amb les empremtes de l'apost de les portes i els pestells de tancament.

Aquests murs són d'amplada inferior i parament més dolent que els de la zona de banys.

Enfront de l'entrada als àmbits de bany, a la part nord-oest del jaciment, es localitzen restes d'una estructura de funció desconeguda, la qual dibuixa un àmbit rectangular amb cinc potents contraforts al mur de ponent. Aquesta estructura té la mateixa angulació que els murs localitzats a les trinxeres del camp superior. La característica d'aquesta estructura fa pensar en un àmbit de diferents plantes, remodelat en època posterior, tal com confirma la localització de cisternes i de murs més tardans situats en un sector a l'interior de l'esmentada estructura.

Tots els murs són fets amb còdols i morter de calç, de qualitat i amplada diferent segons la funció i la cronologia. De totes formes, inicialment, es poden distingir dos grans moments: les fases de construcció i de funcionament dels banys i els murs que projecten la mateixa angulació, i el moment en el qual es construeix l'estructura amb els cinc contraforts que marca les alineacions de murs, qualitativament més dolents.

A més de les restes arquitectòniques esmentades, cal comentar l'existència de la resta d'un petit "aqueducte" que uneix el Molí de Can Terrés i travessa el torrent de Malhivern. És molt interessant comprovar que la projecció de l'alineament d'aquesta canal coincideix amb l'extrem de llevant de la vil·la a la zona més elevada del camp.

Al nord-est del centre del jaciment es troben, amagades per l'alzinar, restes d'un forn ceràmic de planta rectangular, del qual només romanen part de les parets laterals de terra cuita.

L'extrem nord-oest de la vil·la és delimitat per uns paviments d'*opus testaceum* seccionats, amb diverses refraccions, al costat dels quals es localitzen dos forns de calç.

La lectura inicial de la relació de les diferents unitats estratigràfiques conegudes del jaciment, amb les estructures i les dues angulacions, perfila dos grans moments amb diverses fases. En un moment, encara indeterminat, però situat entre el segle III i principis del segle IV, es produeixen importants transformacions al jaciment, moment en què situem l'ampliació i la construcció de l'estructura arquitectònica amb cinc contraforts que arreglera la resta de murs. És interessant tenir en consideració que és a mitjan segle III dC quan són abandonats jaciments de la rodalia: Can Grau del Revolt, Ca l'Aimeric, probablement Can Santa Digna II, Bòvila d'En Font, etc., com a exemples de *villae* properes al jaciment de Can Terrés, i d'altra banda, el jaciment més extens d'aquest àmbit geogràfic, Granollers, pateix els efectes d'un incendi que deixa rastres a la major part de les estructures localitzades.¹⁰ Tradicionalment, s'ha justificat l'incendi del nucli romà de Granollers pel pas i l'efecte de les "ràtzies" dels francoalemanys. En tot cas, és cert que, després del segle III, el jaciment més extens situat al centre de la comarca no enregistrarà cap altra ampliació de les estructures, i entrarà en una fase d'empobriment material i de reducció del paper articulador que probablement va tenir en època anterior. D'altra banda, la vil·la de Can Terrés enregistrarà la reconversió de part de les instal·lacions de banys, les quals van acollir noves dependències de treball, ampliarà les seves estructures arquitectòniques i entrarà en un moment de prosperitat i forta activitat, tal com confirma el complex ceràmic dels segles III-IV.

És precisament per aquest conjunt de motius pels quals aquest jaciment pot aportar moltes dades sobre aquesta presumible reorganització de l'espai i la propietat que es desprèn de la lectura de la carta arqueològica, al final de la qual aquest indret continuarà mantenint les condicions necessàries per esdevenir un enclavament important en el procés de repoblament alt medieval.

10. J. ESTRADA I GARRIGA, *Consideraciones sobre los orígenes de Granollers*, (inèdit); J. PARDO, «La Romanització del Vallès», a: *Estudis*, Granollers, 1986; *El Turó de Sant Esteve. El bressol històric de Granollers*, Museu de Granollers, 1985; *Les troballes de Can Jaume. Granollers 1981*, Museu de Granollers, 1984; J. PARDO i A. PÀMIÉS, *La Romanització*, Museu de Granollers, 1986.